

Impact Factor - 6.261 || Special Issue - 155 || Mar. 2019 || ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal
Multidisciplinary International E-research Journal

**CONTEMPORARY
ISSUES IN INDIA
(SOCIAL SCIENCE)**

- GUEST EDITOR -

Prin. Dr. Ashok A. Kakade

- CHIEF EDITOR -

Dr. Dhanraj T. Dhangar

- EXECUTIVE EDITORS -

Prof. Sanjay T. Salve

Printed By : **PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON**

For Details Visit To : www.researchjourney.net

Impact Factor - 6.261 • Special Issue - 155 • Mar. 2019 • ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal
Multidisciplinary International E-research Journal

**CONTEMPORARY
ISSUES IN INDIA
(SOCIAL SCIENCE)**

... Organized by ...

Sillod Shikshan Sanstha Aurangabad's
Siddharth Arts, Commerce & Science College,
Jafrabad, Dist. Jalna - 431206 (M.S.) India.

... Guest Editor ...

Principal Dr. Ashok A. Kakade

... Chief Editor ...

Dr. Dhanraj T. Dhangar

... Executive Editors ...

Prof. Sanjay T. Salve

... Co-Editors ...

**Dr. S. L. Medhe | Dr. V. N. Patil
Dr. K. S. Patil | Prof. U. M. Wazarkar**

Printed by : PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON

Impact Factor – 6.261 ▪ Special Issue - 055 ▪ Mar. 2019 ▪ ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal

Multidisciplinary International E-research Journal

Printed by

PRASHANT PUBLICATIONS

3, Pratap Nagar, Sant Dnyaneshwar Mandir Road, Near Nutan Maratha Mahavidyalaya, Jalgaon.

Website: www.prashantpublications.com Email: prashantpublication.jal@gmail.com

Ph: 0257-2235520, 2232800, 9665626717, 9420036460

EDITORIAL POLICIES - Views expressed in the papers / articles and other matter published in this issue are those of the respective authors. The editor and associate editors does not accept any responsibility and do not necessarily agree with the views expressed in the articles. All copyrights are respected. Every effort is made to acknowledge source material relied upon or referred to, but the Editorial Board and Publishers does not accept any responsibility for any inadvertent omissions.

Pradnya-Sheel-Karuna

SILLOD SHIKSHAN SANSTHA SILLOD

N-11, HUDCO, New Aurangabad - 431 003

Secretary
Prof. Rahul J. Mhaske
M.Sc., M.Phil. Comp.Sci.

Founder / Chairman : Janardhan Laxman Mhaske
(M.A.)

OFFICE ADDRESS
Chairman / Secretary
SilloD Shikshan Sanstha
C/o Nutan Bahu Uddeshy Vidyalaya
N-11, Hudco, Aurangabad.
Office : 0240-2390238 Mobile : 9850110007

Ref. No. S.S.S.

Date :

Message

I feel immense pleasure on the occasion of the publication of the present special issue which contains the research papers presented in One Day National Conference on Contemporary Issues in India in Siddharth College, Jafrabad by the learned teachers and scholars of the Social Sciences. This issue will be helpful to the research scholars and students for their research.

I congratulate Principal, Dr.Kakade A.A., Vice-Principal the convener Prof. S.T.Salve, organizing committee, Teaching and Non-teaching staff for the efforts took to organize such a great National Level Conference. I wish all the success for further research activities.

Shri.Dadasaheb Mhaske
Founder Chairman
SilloD Shikshan Sanstha Aurangabad

६३.	ई-खोत : एन. लिस्ट कन्सोर्टिया.....	१६०
	- प्रा. पठाडे ए.एल.	
६४.	उच्च शिक्षण आणि उपयोजित योग अभ्यास	१६२
	- डॉ. प्राजक्ती नि. बाप	
६५.	भारतीय लोकप्रशासनासमोरील आव्हाने.....	१६४
	- सुभाष पोले	
६६.	अनुसूचित जातींच्या समस्या आणि वंचितीकरण.....	१६६
	- डॉ. राजेंद्र बगारे	
६७.	भारतातील गरिबी - एक चिंतन.....	१७०
	- प्रा. शारद अंबादास पवार	
६८.	नक्षलवाद- एक विदर्भासमोरील आव्हान	१७२
	- राजेंद्र जाणू हिवाळे, भागवत अंकुश करडकर	
६९.	जन सभ्यांच्याच्या इतिहास लेखणातील नव्या संभावना.....	१७४
	- डॉ. कैलेश राजत	
७०.	शेतकऱ्यांचा प्रश्न व सरकारची भूमिका.....	१७५
	- सहयोगी प्रा. सौ. प्रतिभा टावरी	
७१.	भारतातील राष्ट्रीय व प्रादेशिक राजकीय पक्षांमधील सत्तासंघर्ष.....	१७९
	- प्रा. शरद बाबुराव सोनवणे	
७२.	भारतातील दारिद्र्य : एक ज्वलंत समस्या	१८२
	- डॉ. दिनेश चांदवराव पारळे	
७३.	केंद्र-राज्य संबंध.....	१८४
	- प्रशांत मलकाप्पा माठे	
७४.	आधुनिक ग्रंथालयांमध्ये ई-बुक्सची आवश्यकता	१८६
	- अमोल साहेबराव बायमारे	
७५.	मुलभूत हक्क आणि भारतीय संविधान.....	१८८
	- डॉ. संभाजी संतोष पाटील	
७६.	भारतातील बेरोजगारी एक समाजिक समस्या.....	१९२
	- संतोष निकाळजे मुर्लीधर	
७७.	स्वयंसहाय्यता गट : महिला सवलतीकरणाचे एक प्रभावी माध्यम	१९४
	- डॉ. प्रकाश तुकाराम शिंदे	
७८.	शेतकरी आत्महत्या एक सामाजिक चिंतन.....	१९७
	- का. प्रचार्य डॉ. भिमराव प्र. उवाळे	
७९.	ई-अध्ययनाचे शिक्षणात महत्व, भूमिका व कार्य.....	२०२
	- कु. जयश्री प्रल्हाद शिंदे	
८०.	पंचायत राज संस्था पुढील आव्हाने!.....	२०५
	- डॉ. एकनाथ सोपानराव सुर्वे	
८१.	महाराष्ट्रातील सार्वजनिक वितरण व्यवस्था व तक्रार निवारण.....	२०७
	- प्रा.डॉ. बालासाहेब किलवे,	
८२.	दहशतवाद : एक ज्वलंत समस्या.....	२१२
	- प्रा. लक्ष्मण एफ. शिराळे	
८३.	विकासात जलस्रोतांच्या व्यवस्थापनाची भूमिका	२१५
	- डॉ. विरंगणे एस. एस	
८४.	भारतातील स्त्री-पुरुष गुणोत्तर - एक अभ्यास	२१७
	- डॉ. महादेवी वैजनाथ फड, कावळे एस.टी.	

८५. खेल व योग शारीरिक सुदृढतासाठी आवश्यक..... २१९
- डॉ. के.डी. हापके
८६. मराठवाड्यातील वंचित दुर्लक्षित साळी समाजाचे स्वातंत्र्यसंग्रामातील योगदान २२१
- डॉ. गोपलसिंह बछिरे
८७. दहशतवाद : जगासमोरील गंभीर समस्या..... २२४
- प्रा.एच.के.पगरे

हिन्दी

८८. भारतीय अर्धव्यवस्था पर वैश्वीकरण का प्रभाव २२६
- प्रो.चन्द्रपाल रावत
८९. महिला सशक्तिकरण में स्वयंसहायता समूह एवं बैंक लिंकेज मॉडल की भूमिका २२८
- डॉ. रश्मि प्रभा फरे
९०. वर्तमान परिदृश्य में साईबर आतंकवाद एक चुनौती २३०
- डॉ. एस. एस. डाबर
९१. भारत में गरीबी की स्थिति- एक विश्लेषण २३१
- डॉ. एस. के. गोयल
९२. नदियों में बढ़ता हुआ प्रदूषण:- एक समस्या २३३
- डॉ. टी. आर. ब्राह्मणे
९३. केंद्र-राज्य संबंध २३५
- प्रा. साईनाथ इन्द्ररी बापमारे
९४. जल संकट एवं समाधान एक विवेचना (खरगोन जिले के विशेष संदर्भ में) २३८
- प्रो. संजय खाण्डेकर
९५. अतंकवाद के बढ़ते कदम (भारत के संदर्भ में) २४०
- डॉ. (श्रीमति) कृष्णा सोलंकी
९६. भारत में श्रमिक आन्दोलन एवं चुनौतिया : एक विश्लेषण २४२
- प्रो. विकास वर्मा

भारतातील राष्ट्रीय व प्रादेशिक राजकीय पक्षांमधील सत्तासंघर्ष

श्रीमती विमलबाई उत्तमराव पाटील कला व कै.डॉ.भास्कर सदाशिव देसले विज्ञान महाविद्यालय, साक्री, जि.पुळे (महाराष्ट्र) पिन-४२४३०४
प्रा. शरद बाबुराव सोनवणे
सहाय्यक प्राध्यापक- रायसाहब विद्याम

प्रस्तावना :

मॅक्स वेबरच्या मते, राजकारण म्हणजे सत्तेत सहभागी होण्याचा एक प्रयत्न असतो. या भूमिकेतून विविध जनसमुदायामध्ये राजकीय सत्तेत वाटा मिळविण्यासाठी स्पर्धा सुरु असते. प्रो. हेन्स जे. मॉन्टेन्था यांनी राजकारणास 'सत्तासंघर्ष' असे संबोधले आहे. राजकारण ही संघर्ष आणि समन्वयाची प्रक्रिया असून त्याद्वारे सत्तावाटपावर प्रभाव टाकण्याचा प्रयत्न होतो. तसेच राजकारण सामाजिक सार्वजनिकरण करण्याचे एक साधन आहे. त्यामुळे राष्ट्राच्या जिवनावर सखोल व दुर्गामी स्वरूपाचे परिणाम घडून येत असतात. म्हणूनच राजकारण ही सार्वत्रिक स्वरूपाची जटील व हितसंबंधावर आधारित गुंतागुतीची प्रक्रिया असून तिच्या सहाय्यानेच मूल्यांचे अधिकृत निर्धारण व वितरण होत असते. लोकशाही व्यवस्थांमध्ये राजकीय पक्षांच्या माध्यमातून राजकीय व्यवस्थेच्या घोरण निर्धारणावर प्रभाव टाकण्याचा प्रयत्न होत असतो.

भारताने बहुपक्ष पध्दतीचा स्वीकार केलेला असल्यामुळे भारतात काही राष्ट्रीय पक्षांबरोबरच अनेक प्रादेशिक पक्षांचे अस्तित्व आहे. वस्तुतः सुरुवातीची तीन-चार दशकं भारतीय राजकीय व्यवस्थेवर काँग्रेस ह्या एकाच पक्षाचे वर्चस्व राहिले. परंतु काँग्रेस वर्चस्वाच्या ज्हासानंतर भारतीय राजकारणात प्रादेशिक पक्षांचा प्रभाव व महत्व वाढतच राहिले. काँग्रेस-वर्चस्व न्हासाच्या अनेक कारणांपैकी प्रादेशिक पक्षांचा उदय व विकास हे देखिल एक महत्वपूर्ण कारण असल्याचे मानले जाते. काँग्रेस व्यवस्थेमधील अंतर्विरोधांमुळे देखिल काही प्रादेशिक पक्ष जन्माला आले, हे देखिल वास्तव आहे. १९८९ ते २०१४ हा कालखंड भारतीय राजकारणातील प्रादेशिक पक्षांचा सुवर्णकाळ म्हणावा लागेल. या कालखंडात भारताचे राजकरण प्रादेशिक पक्षांनीच प्रभावित केले. २०१४ साली झालेल्या लोकसभा निवडणुकीत नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली भाजप स्पष्ट बहुमताने सत्तेवर विराजमान झाला. तसेच यानंतर पुढे अनेक राज्यांमध्ये झालेल्या विधानसभा निवडणुकीत भाजप विजयी झाला. अध्यापिका अधिक राज्यांमध्ये भाजप व भाजप मित्रपक्षांची सरकारे स्थापन झाली. परंतु जसा काँग्रेस वर्चस्वाच्या व न्हासाच्या कालखंडात राष्ट्रीय पक्ष व प्रादेशिक पक्ष यांच्यामध्ये अनेक मुद्दयांवरून संघर्ष होत राहिलेला आहे; तशीच परिस्थिती भाजप वर्चस्वाच्या काळात देखिल टिकून आहे.

१९८९ नंतर भारतीय राजकारणात आघाडीच्या राजकारणाचे युग सुरु झालेले असल्यामुळे प्रादेशिक पक्षांची सौदेबाजीची ताकद निश्चितच वाढलेली आहे. त्यामुळे राष्ट्रीय पक्ष व प्रादेशिक पक्ष यांच्या मधील सत्तासंघर्ष अधिक धारदार होत आहे. तसेच आघाडीची अपरिहार्यता म्हणून सर्वच राजकीय पक्षांना आपल्या भूमिकेबाबत परिस्थितीनुरूप कधी ताठर तर कधी लवचिक व्हावे लागत आहे. एक गोष्ट मात्र निश्चित आहे की, काँग्रेसप्रणित 'युपीए' असो की भाजपप्रणित 'एनडीए' असो राष्ट्रीय पक्ष व प्रादेशिक पक्ष यांच्यामध्ये सदैव संघर्ष सुरुच असतो व तो कधीच थांबणार नाही. राजकीय पक्षांमधील या सत्तासंघर्षाची मीमांसा करण्याचा प्रयत्न प्रस्तूत संशोधन पत्रात करण्यात आलेला आहे.

राष्ट्रीय व प्रादेशिक पक्षांमधील सैध्दांतिक साम्य-भेद :

प्रत्येक राजकीय पक्ष हा सैध्दांतिकदृष्ट्या निश्चित अशा विचारसरणीवर किंवा कृतीकार्यक्रमांवर आपली निष्ठा व्यक्त करत असतात. मराठी विश्वकोशानुसार "राजकीय पक्ष म्हणजे राष्ट्राची राजकीय सत्ता प्राप्त करून घेऊन ती वापरण्याच्या उद्देशाने संघटित झालेल्या राष्ट्रातील नागरिकांचा समुदाय होय." म्हणजेच राजकीय सत्ता हस्तगत करणे हे प्रत्येक राजकीय पक्षाचे एक समान उद्दिष्ट असते, हे सर्वमान्य आहे. परंतु हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी वेगवेगळे राजकीय पक्ष हे वेगवेगळ्या विचारसरणीचे अनुसरण करतात. "स्वातंत्र्योत्तर भारतीय राजकारणात काँग्रेस पक्ष हा मध्यवर्ती होता. बिगर काँग्रेसवादा हे काँग्रेसविरोधाचे मुख्य वैचारिक केंद्र होते. यातूनच १९६७ पासून थेट १९८९ पर्यंतचे राजकारण घडले."

१९८९ पासून दिल्लीमध्ये आलेले कोणतेही केंद्र सरकार राज्य पातळीवरील पक्षांच्या मदतीशिवाय येऊ शकलेले नाही. राजस्थान, मध्यप्रदेश, गुजरात या सारखी काही राज्ये सोडली तर बहुतेक सर्व राज्यांमध्ये अखिल भारतीय पक्ष आणि त्या राज्यांतील प्रादेशिक पक्ष यांनी संयुक्तपणे तेथिल राजकीय अवकाश व्यापला आहे. तामिळनाडू किंवा जम्मू आणि काश्मिर या सारख्या राज्यात सर्व राजकीय प्रक्रिया त्या त्या राज्यातील प्रादेशिक पक्षांनी सामाजिक शक्ती आणि सैध्दांतिक तत्त्वे या क्षेत्रांमध्ये फार मोठा बदल घडवून आणला, हे वास्तव आहे. ३ राष्ट्रीय पक्ष प्रामुख्याने राष्ट्रीय मुद्द्यांना मध्यवर्ती ठेवून सर्वसमावेशी राजकारण करण्याचा प्रयत्न करतात. तर प्रादेशिक पक्ष प्रादेशिक हितसंबंधाना अनुसरून राजकारण करतात. वस्तुतः प्रादेशिक पक्षांची निर्मितीच विशिष्ट संकुचित मुद्दे घेऊन झालेली असते. त्यामुळे राष्ट्रीय पक्ष व प्रादेशिक पक्ष यांच्यामध्ये सत्तासंघर्ष अटक ठरतो.

खरे पाहता सत्ता हस्तगत करणे हा सर्वच प्रकारच्या राजकीय पक्षांचा प्रधान हेतू असतो. परंतु जनसमर्थनासाठी राजकीय पक्षांना विशिष्ट विचारसरणीचा आधार घ्यावा लागतो. म्हणून राष्ट्रीय व प्रादेशिक पक्षांमध्ये सत्ताप्राप्ती हा समान उद्देश असतो; फक्त त्यासाठी अवलंबवयाच्या पध्दतीत म्हणजेच विचारसरणीत फरक दिसतो.

राष्ट्रीय व प्रादेशिक पक्षांमधील तणाव :

राष्ट्रीय पक्ष व प्रादेशिक पक्ष यांच्यामध्ये सत्ता स्पर्धेच्या राजकारणामुळे अनेकदा तणावाचे प्रसंग निर्माण होतात. साधारणतः

राष्ट्रीय पक्षाची सत्ता केंद्रस्थानी स्वबळावर किंवा इतर मित्र पक्षांच्या मदतीने प्रस्थापित होते असे गृहीत धरले तरी राज्यात सत्ता स्थापन करणे त्यांना तेवढेसे सोपे राहिलेले नाही. म्हणून निवडणुकीच्या राजकारणात परस्परांना शह-काटशह देण्याच्या खेळीतून राष्ट्रीय पक्ष व प्रादेशिक पक्ष यांच्यामध्ये अनेकदा संघर्ष निर्माण होत असतात. याचे प्रतिबिंब कधीकधी आपणास केंद्र-राज्य संघर्षाच्या स्वरूपात पहायला मिळतात. २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीत भाजपप्रणीत एनडीए चा घटक पक्ष असलेल्या 'तेलगू देसम' पक्ष केंद्र सरकारकडून आंध्रप्रदेशला पुरेशी मदत दिली जात नसल्याचे सांगून तो एनडीए मधून बाहेर पडला. एवढेच नव्हे तर तेलगू देसमच्या पुढाकाराने लोकसभेत भाजपविरुद्ध अविश्वास प्रस्तावदेखिल दाखल केला गेला. भाजपने लोकसभेमध्ये आपले बहुमत सिद्ध केले हा भाग वेगळा परंतु या निमित्ताने तेलगू देसमने भाजपविरुद्ध आघाडी उघडली आणि येणाऱ्या २०१९ च्या लोकसभा निवडणुकीसाठी त्याचे रूपांतर भाजपविरोधी महाआघाडीमध्ये झाले.

भाजपविरोधी महाआघाडीच्या मेळाव्यानंतर काही दिवसातच 'पश्चिम बंगालमधील शारदा चीटफंड प्रकरणी कोलकात्याचे पोलिस आयुक्त राजीव कुमार यांच्या चौकशीसाठी त्यांच्या निवासस्थानी गेलेल्या केंद्रीय अन्वेषण विभागाच्या (सीबीआय) पथकाला राज्य पोलिसांनी अटकाव केल्यानंतर मोदी सरकार व ममता सरकार यांच्यातील राजकीय संघर्ष नव्याने उफाळून आला. या गदारोळात ममता बॅनर्जी यांनी मोदी सरकारवर तीव्र शब्दात हल्ला करत हा राज्यघटनेवर घाला घातल्याचा आरोप करून सीबीआय व केंद्र सरकारच्या विरोधात कोलकात्याचे पोलिस आयुक्त राजीव कुमार यांच्या निवासस्थानाबाहेरच धरणे आंदोलन सुरु केले.'६ या प्रकरणामुळे पेटलेल्या केंद्र विरुद्ध राज्य सरकार या संघर्षाचे पडसाद लगेच संसदेत उमटले. मोदी सरकारने पश्चिम बंगालमध्ये केलेल्या सीबीआय कारवाई विरोधात विरोधी पक्षांनी तृणमूल काँग्रेसच्या बाजूने भूमिका घेतली. ममता बॅनर्जी यांनी दुसऱ्या दिवशीही आपले धरणे आंदोलन सुरुच ठेवतांना म्हटले की, 'देशाच्या आणि राज्यघटनेच्या संरक्षणासाठी माझा सत्याग्रह सुरुच राहणार आहे. त्यासाठी कोणतीही तडजोड केली जाणार नाही.'७ केंद्रातील मोदी सरकार हे राजकीय सुडाच्या भावनेने काम करीत असल्याची घणाघाती टिका ममता बॅनर्जी यांनी केली. ममता बॅनर्जीच्या आरोपांना उत्तर देतांना भाजप प्रवक्ते जी. व्ही. एल. नरसिंम्हाराव म्हणाले, "ममता बॅनर्जी या प्रशासन, लोकशाही आणि घटनात्मक प्राधान्यक्रमाची चेष्टा करीत आहेत. पश्चिम बंगाल सरकारची कारवाई हा थेट राज्यघटनेवरील हल्ला असून, यातून मुख्यमंत्र्याची हुकुमशाही प्रवृत्तीच दिसून येते."८

पश्चिम बंगालचे राज्यपाल केशरीनाथ त्रिपाठी यांनी या प्रकरणाची गंभीर दखल घेत केंद्रीय गृहमंत्रालयास गोपनीय अहवाल पाठवला. तसेच सीबीआयने कोलकाता पोलिसांच्या विरोधात सर्वोच्च न्यायालयात दोन याचिका दाखल केल्या. त्यावर सुनावणी करतांना, "कोलकात्याचे पोलिस आयुक्त राजीव कुमार यांनी शारदा चीटफंड घोटाळ्याची चौकशी करण्याच्या सीबीआय पुढे हजर राहून सहकार्य करावे; मात्र सीबीआयने राजीव कुमार यांना अटक करू नये असा

आदेश व निर्देश सर्वोच्च न्यायालयाने दिले."९ संसदेत या विषयावरील चर्चेत विरोधकांनी सीबीआयला पिंज्यातील पोपटाची उपमा दिली. तसेच केंद्र सरकार राजकीय द्वेषाने विरोधी पक्षांची सरकारे खिळखिळी करण्यासाठी तपास यंत्रणांचा गैरवापर करत असल्याचा सूर संसदेतील विरोधी पक्षांच्या गोटातून निघाला.

सारांश व निष्कर्ष :

भारतीय राजकारणात सुरुवातीची तीन-चार दशकं काँग्रेस हा एकमेव प्रबळ पक्ष असल्यामुळे, काँग्रेसने अनेकदा राज्यपाल पदाचा गैरवापर करून विरोधी पक्षांची सरकारे स्थिर होऊ दिली नाही. म्हणून काँग्रेसला सत्तेवरून पायउतार करण्यासाठी 'त्रिगर काँग्रेसवाद' या व्यूहाचनेचा जन्म झाला होता. अर्थात, इंदिरा पर्वत आणि त्यानंतरही राष्ट्रीय पक्ष विरुद्ध प्रादेशिक पक्ष हा तणाव विद्यमान होताच. परंतु १९८९ नंतर भारतीय राजकारणात स्थिरावलेल्या आघाडीच्या राजकारणामुळे प्रादेशिक पक्षांचे महत्त्व वाढले. १९८९ ते २०१४ हा तर प्रादेशिक पक्षांचा सुवर्णकाळच होता. याच काळात 'एनडीए' व 'यूपीए' या आघाड्यांचा जन्म झाला. परंतु २०१४ च्या लोकसभा निवडणुकीत नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली भाजपने काँग्रेसमुक्त भारताची घोषणा देऊन ३१२ जागा जिंकल्या व स्पष्ट बहुमत प्राप्त केले. केंद्रात स्थिर व मजबुत सरकार स्थापन झाल्यावर भाजपने देखिल विविध केंद्रीय यंत्रणांचा गैरवापर करण्यास सुरुवात करून प्रादेशिक पक्षांना व विरोधी पक्षांना नेस्तनाबुत करण्याचे उद्योग सुरु केले.

भाजपच्या दादागिरीच्या धोरणामुळे विरोधी पक्षांप्रमाणेच भाजपाचे मित्रपक्ष असणारे 'शिवसेना', 'तेलगू देसम' असे प्रादेशिक पक्ष प्रचंड नाराज झाले. 'आम आमदी पार्टी', 'तृणमूल काँग्रेस' यांनी तर भाजप व केंद्र सरकार विरुद्ध दंड थोपटले. परिणामतः सत्ताऽड भाजप व बहुतांश प्रादेशिक पक्ष यांच्या मध्ये २०१४ पासून २०१९ पर्यंत सतत संघर्षाची किंवा तणावाची स्थिती राहिलेली दिसते. यावरून असा निष्कर्ष निघतो की, ज्या ज्या वेळी सत्ताधारी राष्ट्रीय पक्षाला लोकसभेत स्पष्ट बहुमत राहिलेले आहे; तेव्हा तेव्हा सत्ताधारी राष्ट्रीय पक्षाने मोठ्या प्रमाणावर केंद्रीय यंत्रणांचा गैरवापर करून इतर प्रादेशिक व विरोधी पक्षांना नामोहरम करण्याचा प्रयत्न केल्याचे दिसते. अशा परिस्थितीत केंद्र-राज्य संघर्ष अटळ ठरतो.

संदर्भ सूची :

१. तर्कतिर्थ श्री लक्ष्मणशास्त्री जोशी (संपा.): मराठी विश्वकोश, खंड १४, महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ, मुंबई, १९८९, पृ.६६२
२. सुहास पळशीकर: समकालीन भारतीय राजकारण काँग्रेस वर्चस्व ते हिंदू जमातवाद, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, २००४, पृ.५
३. सुहास पळशीकर (संपा.): भारतातील प्रादेशिक पक्षांचे राजकारण, साधना प्रकाशन, पुणे, २००९, पृ.९
४. महाराष्ट्र टाइम्स, २० जानेवारी २०१९
५. लोकसत्ता, २० जानेवारी २०१९
६. महाराष्ट्र टाइम्स, ४ फेब्रुवारी २०१९
७. महाराष्ट्र टाइम्स, ५ फेब्रुवारी २०१९
८. दैनिक सकाळ, ४ फेब्रुवारी २०१९
९. महाराष्ट्र टाइम्स, ६ फेब्रुवारी २०१९